

ban ily merev visszaútasítása mutatja, mily tántorithatlan volt a Széken egybegyült papság Luther hitvallásához, s mily lelkesülten tolmácsolta Dávid F. az őt megbízó testület ezen érzületét. Ő kétségkívül nagy szolgálatot tett egyházának, ellenfelét legyőzte, s mint polemikus theologiai író egyszerre híressé lett nem csak hazájában, de Lengyelországban, Svájcban és Németországban is; Melancthon védelmezése s művének újból kiadása neki sok jóakarót szerzett. De az kérdésül tehető: használt-e a már ekkor magasb theologiai eszmék körébe jutott reformatio feltartóztatásával az ügynek? gyakorlatilag helyes volt, de jó volt-e, hasznos volt-e egyszersmind elméletben s a végcél tekintve, melyre a reformatio törekedett, a hit- és lelkiismeret szabadságának? . . . Rá nézve minden eshetőségben rossz volt. Ő a védelem jogát igen messze vitte: a védekezőből támadóvá, az ellenkező meggyőződés üldözőjévé lett, a mi később meg is boszulta magát; a küzdőtéren az akkor napirenden volt hiteszmék felőli nyilatkozataiban kelleténél messzibb előre haladt, sok sebezhető oldalt hagyva fenn, erős fegyvert adva ellenfelei kezébe önmaga ellen később vallott tanai és saját reformatori küldetése tekintetében. Vajjon a zsinat nevében önneve alatt megjelent nyilatkozatai egyszersmind egyéni meggyőződései is voltak? ismét oly kérdés, a mire feleletet adnunk az eddig ismeretes adatok nem képesítnek. A széki zsinat védelmi irata az erdélyi reformatio és Dávid F. élete történetében oly fontos tény, hogy ahhoz csaknem 25 év izgalmas története s írójának sorsa legyőzhetlen kényszerűséggel fűződik.

IV.

(1555—1558.) Dávid F.-et Szeben és Kolozsvár egyszerre hívja meg papjává; utóbbit fogadja el. Kálmáncsehi vitái. Vitairatok. Stancaro újabban föltünése Erdélyben. Az 1557-ki hitvallás és 1558-ki KIEGYEZÉS. Kálmáncsehi és társai legyőzetése. Stancaro megezáfoltatása. Dávid F. nősülése s gyerekei.

A széki zsinat végzéseinek Stancaro támadásai ellen megvédése az ágostai hitvallást Erdélyben megszilárdította, megalapítván egyszersmind Dávid F. theologiai és írói hírnevét. S még is csak véletlen műve, hogy a szász nemzeti levéltárban, e nép gondossága és tudományszeretete 1555. febr. 24. költ s a szebeni tanácshoz intézett egyetlen eredeti levelét fentartotta, mely életének ez ismeretlen szakára némi világot vet, kitűnően belőle, hogy ő Szeben és Kolozsvár egyházaitól ez időtájatt egyszerre kapott meghívást, a minek erkölcsi értéke azért nagy, mert az egymással szépben és jóban versenyző két város plébánosainak díszes és jövedelmes állásuknál fogva az ország dolgaira és köz szellemére nagy volt befolyása; nem egyszer püspökké választattak, sőt volt idő, midőn a megújított hitvallást róluk *szebeni és kolozsvári vallásnak* nevezték. A levélben Dávid F. önelhatározásra rövid várakozási időt kért s igyekezett magának mindkét város polgár-

sága jó véleményét biztosítani. „Hazájába jöven — ugymond — a tanácstól megértette, hogy Isten azon egyházának, mely az ő szülővárosában van, papi tisztére megválasztatása bevégzett tény. Ez elhatározásnak és akaratnak maig ellenállott, előadván okait, a melyekért nem lehet engedelmeskednie. A tanács nem birhatván őt akaratára: maga elhatározása végett zárt határidőül a szüretidőt tűzte ki. Mint-hogy pedig arra, a mi vele történik, alkalmat hazája adott, szükséges, hogy a kérés elől kitérése ne legyen úgy, hogy ez őt hálátlansággal bélyegezze meg, hanem rendesen és okos úton-módon. Ha netalán határozott és bizonyos felelete késése a tanácsra nézve nehezebb lenne, mintsem azt elvárhatnák, tetszésökben áll másról gondoskodni; nem kétli, ha megszabadulhat, az ő polgári társaságukban marad számára valami hely, hol magát fentarthassa és élhessen.“¹⁾

Honnan ment haza? mily minőségben s mióta volt otthon? Schesaeus említett följegyzésén kívül egyéb fölvilágosító adat nincs, valamint arról sincs: mi volt Szebennek adott végleges válasza? Ismét nem közvetlen és egyenes, de csak későbbkori értesítések egymásra világot vető összehasonlítása alapján derithetem föl némileg a létező homályt. Bod Péter őt 1556. magyar ágost. hitv. püspöknek írja²⁾, de kútfőidézés nélkül; abban pedig téved, midőn Dávid F. püspökségét azzal bizonyítja³⁾, hogy egy 1556-ki hitvallást mint olyan irt alá, ez nyilván 1557. történt. Hermann Dávid szász egyházi krónikairó azt hagyta emlékezetben⁴⁾, hogy Heltai Gáspár kolozsvári plébános lemondván 1557. helyébe Dávid F. következett. Ezt Seivert is írja⁵⁾, mindkettő forrás megnevezés és így megbízhatóság nélkül. Schwarz Károly kútfőnyomozólag író szász tudós szerint is Dávid F. 1556. kolozsvári plébános volt s ugyanakkor a magyar evangélikus eklézsiák superintendensévé lett⁶⁾; értekezése az ily adatokban gazdag ág. hitv. püspöki levéltár forrásaiból készülvén: állítása megfontolást érdemel. Székely S. többször említett művében Bod Péterre útalólag⁷⁾ e megválasztatást szintén 1556-ra teszi, a mit a hitvitákban és vitairatok készítésére befolyása s Erdélynek akkori politikai helyzete is támogat. Raemond Flórián, franczia királyi tanácsos és egyháztörténetiró Petrovich Péter kir. helytartóról azt hagyta emlékezetben: „hogy kormányja alatt a lutheranus papokat kürtök harsogása s dobpörgés mellett látták bemenni a katolikusok templomaiba azok elfoglalása végett, világi és szentségtelen énekeket énekelve, mintha az Isten háza Mars-

¹⁾ *Egyháztörtén. Emlékek.* I. Oklevelek . . . I. sz.

²⁾ *Smyrnai Sz. Polykárpus* . . . II. r. 10. l.

³⁾ *Magyar Athenás* . . . 1766. 56. l.

⁴⁾ *Annales Ecclesiastici* . . . ab Anno 1520—1659. című kézirati krónikában. Ismét: *Protocollum Actor. Politicor. status imprimis ecclesiastici Saxonum in Transylv.* . . . Látható Gyula-Fejérváratt a gr. *Batthyáni-könyvtár*b. F. VI. 28. könyvt. jegy alatt.

⁵⁾ *Nachrichten von Siebenb. Gelehrten* . . . 151. 163. ll.

⁶⁾ *Archiv des Vereins für Siebenb. Landesk.* Neue Folge 1857. II. B. 349. l.

⁷⁾ *Unitár. Vall. Tört.* . . . 50. l.

nak lett volna szentelve . . . E kegyesség nélküli szivü kormányzó rendeletére Kolozsváratt a templomokban az oltárok és szobrok összetörettek s az egyházi diszletek megszenségtelenítették . . . .“¹⁾ Schesaeus ezt megerősítőleg írja: „hogy mikor Petrovich Péter helytartó volt, a régi bálványozó papi rendet élete megváltoztatására kényszerítette; a zárdák és templomok ezüst edényeit elvette [*Itt a kir. fiscus, mint a törvényesen secularizált papi javak új birtokosa értendő*] azon ürügy alatt, hogy mikor a vallásához ragaszkodó királyné az országba visszatér, ne legyen módja a pápistaság visszaállítására.“²⁾ Szilágyi Sándor, ki mint egész művét, úgy e tényt is kútfő megnevezés, de bizonyára nem kútfői alap nélkül adja elé, azt írja „*Erdély Történeté*“-ben 1556-ról: „hogy ez év márcziusában Kolozsvár a barátokat elüzte, a képeket a templomokban elégette.“³⁾ A zárdák oltárai hivatalosan ekkor rontattak le.⁴⁾ Ekkor távozván el Kolozsvárról Bornemisza püspök, az ágostai hitvallásuak püspöki széke pedig üres levén, másfelől Petrovich, mint az ország győztes visszafoglalója vonulván be Kolozsvárra, hol néhány év előtt az özvegy királynétól német tábornokok és a váradi püspök a piaczi templom főoltára előtt vették el a koronát és országot, hihető, a sértett jog és nemzeti érzület elégtételeül ez oltár- és képrombolás, valamint az új magyar ágostai hitvallásu püspök választása is ugyanazon évben történt meg . . .

Ez adatokban az összefüggést és történeti igazságot felfödi Schesaeusnak 1580. május 8. Berethalomban tartott zsinati beszéde, melyben az egybegyült ágost. hitv. papság előtt, melynek nagy része Dávid F.-et ismerhette, úgy nyilatkozott: „hogy a Stancaró elleni vitákban Dávid Ferencz kolozsvári tanügyvezető volt a zsinatnak ügyszolván lelke.“⁵⁾ Sajnos, hogy nincs említés téve az előtt viselt tisztéről. A Stancaróval folyt viták 1553—1558. év közöttiek. Az év tehát itt, valamint a püspökké választás ténye Hermannál és Hanernél sincs meghatározva; de bizonyos, hogy 1557-ről püspöki hiteles aláírása van, a mi korábbi megválasztását hihetőnek mutatja. Ezeknél fogva, ellenkező bizonyításig s újabb adatok napfényre kerültéig Dávid F.-nek mint már 1556. kolozsvári papnak püspökké léte történeti tényül elfogadható. A széki s azutáni viták nagy eredményei, a királyné visszatérése fölötti lelkesült hangulat, s mint népszerű szónoknak és gazdag plébánosnak — a mint ez hátrább elé lesz adva — ez évben Kolozsvár hatalmas főbirája, Barát István lányával jegyben léte gyakorolhattak a magyar ágost. hitv. főurakra, a papságra s a reformatioban vezér városra oly hatást, hogy őt még azon évben s épen Kolozsváratt pappá és püspökké választassák.

¹⁾ Historia de Ortu, Progressu et Ruina Haereseon hujus Saeculi, Authore Florimundo Raemundo [Florian de Remond] . . . Colonnae A. MDCXIII. 529. l.

²⁾ Berethalmi beszéde. Látható dr. *Teutsch D. György* superint. említett gyűjtem. 352. l.

³⁾ Erd. orsz. Tört. I. köt. MDCCCLXVI. 335. l. ⁴⁾ Erd. ev. ref. *Névkönyv*. 1869. 16. l.

⁵⁾ G. D. *Teutsch*: Merke zur Geschichte der Sachsen in Siebenbürgen III. Heft. 353—54. ll.

Mint az 1555-ki széki zsinat végzése Stancarot Erdélyből: úgy távolította el azon évi második erdödi zsinat XVII. és XIX. czikke ¹⁾ Kálmáncsehi Mártont debreczeni papságából. Balogh Ferencz, ismert nevü egyházi történetíró, Lampe s más források után, Stöckel Lénárt bártfai pap és tanodaigazgató s Tordai Demeter Tiszán-túli első ágostai hitvallásu püspök ellene való föllépésének tulajdonítja azt. A dolog természetete azonban azt mutatja, hogy itt vallás-elvi okok forogtak fenn, hogy ama zsinaton Luther és Kálvin urvacsorai felfogása ki nem egyeztethetőleg állottak egymással szemben. Haner Kálmáncsehit jellemezve rámutat eltávolításának azon mélyebb indokára, hogy Báthori György és az alsó-magyarországi ágost. hitvallásu papság e hatalmas Kálvin irányu szónoknak szívesen fogadott elveitől és népszerűségétől döbbsent meg, tartván az új urvacsorai hitnézeteknek felül kerülésétől. „Kálmáncsehi szilaj, fenhéjazó, dölyfös lelkületü ember — írja Haner — a ki magáról sokat szeret dicsekedőleg beszélni, színészes előadási modorával csodálatosan megnyeri a köznépet s nagy tetszést víván ki az egyház kárára, már is sokakat magával a legnagyobb veszélybe sodort. Ez Stöckelt és híveit kimondhatlan fájdalommal töltötte el, a ki mint előbb Stancarot, úgy most Kálmáncsehit megtámadván, legyőzte s Erdélybe távozásra kényszerítette.“ ²⁾ Schesaeus szintén jellemzi mind Stancarot, mind Stöckelt és Kálmáncsehit; utóbbiról azt mondja, hogy: „vad, elbizakodott, dölyfös ember, dicsekedik, színészes lármával megnyerte a köznép tetszését, sok illemellenest és a tisztességgel meg nem egyezőt mivelt.“ ³⁾ Stöckelről magasztalólag írja: hogy az, az ő egykori nagytiszteletü tanítója, a bártfai hires iskolaigazgató, kihez hasonló Pannonia vidékén azon időben nem volt, nincs most, s ezután sem lesz.“ ⁴⁾ Látszik, hogy Schesaeus, a Luther-követő író mond ítéletet a Kálvin irányu reformatorról. . . . Kálmáncsehi reformatori működését és sikereit Borsos Sebestyén maros-vásárhelyi egykoru krónikairó is néhány szóban jellemzőleg rajzolja. „Ez — ugymond — avval kellelte magát a tudatlan parasztközönségnél, hogy ő neki bár ne legyen drágább köntöse, hanem csak a ki száz pénzt érjen; mert — ugymond — nem illik apostoli embernek a drága ruha; ismét: őneki fizetése csak annyi legyen, hogy legyen mit ennie és innia. Ezt a közönség megértvén, az olcsó prédikátort két kézzel kapták minden tudományával együtt, a melyet épen csak a magyarság acceptála akkor, és elhagyván a ki valahán a Luther-vallást üzte volt is, ehez ragaszkodott.“ ⁵⁾ E jellemzés úgy látszó naivsága emeli, nem kisebbiti Kálmáncsehi egyházi szónoklata értékét; mert a mellett, hogy ő a papi öltözet és fizetés egyszerűsítésében a protestantismus két nagy elvét hangsúlyozta, egyszersmind tapintatáról is

¹⁾ Kiss Áron: A Szathmármegyében tartott négy első zsinat végzései. Buda-Pest, 1877. 40., 42. ll.

²⁾ Haner. Histor. Eccl. Transylv. . . . 226. l.

³⁾ Idézett zsinati beszédében.

⁴⁾ Archiv d. Ver. für Sieb. Landesk. Neue F. 1857. II. B. 248. l.

⁵⁾ Erdélyi Történelmi Adatok. Gr. Mikó Imrétől I. kötet. MDCCCLV 34. l.

tanuskodik, a ki ismerte a nép szívéhez jutás kulcsát és útait. A reformatoroknak nálunk úgy mint máshol egymás, az íróknak koruk jelei felőli éles ítéletét illetőleg megjegyzem, hogy bennök igen gyakran nem igazságérzet, de korlátolt pártszempont, szabad szellem helyett felekezeti szűkkeblőség túlnyomóan irányadó; ezért ítéleteik csak több egykoruak bizonyágtételével összehasonlítás után fogadhatók el. Kétségtelen, hogy a *debreczeni hívek nagy veszélye* a Kálvin nézeteire áttérés volt, *Kálmáncsehi vétke* pedig — a mint Balogh F. helyesen jegyezte meg — az, hogy ő a debreczeni templomban a Luther-követők által meghagyott képeket és jelvényeket onnan kihányatta. ¹⁾ Napirenden léte mellett is elég nagy bűn volt ez azon időkben, akár halálra is el lehetett, el is szokták gyakran ítélni, a kiket hatalmasok ily vádja ért. De mint korábban Stancaro, úgy most Kálmáncsehi is, védőre talált Petrovich Péterben, a királyné legtöbb hatalmu s legmeghittebb titkos tanácsosában, ki a lengyelországi reformatorokkal és Blandratával, a királyné ottani bujdosása idejéből, benső viszonyban levén, tényleg maga is Luther vallásu, de mint fenkölt szellemű ember, a szabadabb hitnézeteknek erélyes pártolója volt. Ugy látszik, ez időben mind Stancaro, mind Kálmáncsehi ezen főur udvarában tartózkodott, s midőn Erdély Izabella és fia hívségére 1556 visszatért, s Petrovich helytartó is egy ideig Kolozsváratt tartózkodott, Kálmáncsehi is vele menvén, mint buzgó reformator, Kálvin tanait terjeszteni kezdte. A kolozsvári papság élén Dávid F. állott Heltai Gáspárral, mindketten írók, erős védői Luther hitelveinek. És megkezdődött ama hosszas, szenvedélyes, olykor elmérgesedett hitvita, mely a kedélyeket négy éven át forrongásban tartotta, s a mint a kolozsvári papság egy későbbi vitairata előszavában írja: „ez idő alatt a hívek lelkek bizonytalan hanykodása miatt urvacsorával is csak igen ritkán vagy épen nem éltek, s az elméket lecsendesíteni már-már nem lehetett.“ ²⁾

A Luther és Kálvin-álláspont két erős képviselője itt találkozott legelőbb, de nem legutoljára, itt vívták egymással az elveknek személyes becsvágy, néha önérdék által is élesbült harczát. Dávid F. és Kálmáncsehi személyes jelleme s mindkettőnek szónoki nagy képességei fogalmat adnak erről. Utóbbi írásba is foglalta nézeteit, Dávid F. és társai feleltek rá: vitatkoztak együtt és egymás nézeteit ostromolták, de a magán vitával nem értek célzt; nyilvánost sürgettek tehát közöttük és társaik közt, s bár a helytartó helyeselte, a Kálmáncsehi nézetein levők számkisebbségükre való tekintetből nem fogadván el: Dávid F. és a kolozsvári papság kényszerítve volt írásba foglalni ellennézeteit. ³⁾ „Ők, Luther tanai mellett megmaradt kolozsvári papok — így szólnak *Feleletök* 1556. július 25. irt előszavában — a helytartó

¹⁾ *A Magyar Protestans Történelem Részletei.* Debreczen. 1872. 62. l.

²⁾ *Fosztó-Uzoni: Unitárius Egyháztörténete* [Kézirat.] I. köt. 112. l. Székely-Kereszt. az unitár. középt. példánya szerint.

³⁾ *Archiv f. Sieb. Landesk.* Neue F. 1857. II. B. 249. l. Lásd: *Egyháztörténelmi emlékek.* II. Dávid F. irod. eml. VI. sz.

meghagyásából törekedtek ellenfelökkel, a Kálvin követőkkel egyetértésre jutni, s híveik szorongva várták az ügy elhatározását. De mivel a nyilvános megvitatkozás időhatára mindig tovább halasztatott; legalább az egymás közt váltott írásokat közzé akarják tenni, hogy a vitakérdésről magának ítéletet alkotni mindenki képes legyen. Egerszermind egy július 26-n költ, a templomok ajtaira kifüggesztett ünnepeélyes írásukban tiltakoztak Szegedi Lajos krasznai plébános által nyilvános prédikációjában az uri szent vacsora felől Kálvin értelmében kifejezett tanok ellen, azon nyilatkozattal, hogy ők saját tanaik valóságát s Kálvinéinak valótlanságát és szentháromságellenes-voltát nyilvános vitatkozásban meg akarják bizonyítani, csak nevezzen ki a helytartó választott bírakat. E nyilatkozatuknak célja az, hogy hallgatóik kedélye megnyugtatót s az igaz hitben megerősödést találjon, valamint annak bebizonyítása, hogy ők urvacsora felőli tanaik nyilvános megvitatására és védelmezésére mindig készek.“¹⁾ Kálmáncsehi és a kolozsvári ágost. hitvallásu papság ezen vitairatainak nyomára jutni nem tudván: az előbbi részletet Schwarz *Urvacsora* felőli értekezéséből vettem át, a kinek — úgy látszik — a kolozsvári papok felelete kezénél volt, s olvasásából győződött meg arról, hogy az Dávid F. indításából — tán épen általa — iratott; de hiteles adat hiányában ezt határozottan állítani nem lehet.

Kálmáncsehi hittani iratai ellen Hebler Mátyás is irt könyvet.²⁾ Mint az előbbi évben Stancaro nézetei Dávid és Heltai által: úgy most Kálmáncsehinek Kálvin nézeteit terjesztő írásai a kolozsvári és szebeni papság által egyszerre lönek megtámadva és czáfolva; sőt az ifju király volt nevelője, Novicampianus Albert krakkói híres theologus is irt ellene, merev katolikus irányban, ajánlva művét a királynak és a Thordán egybegyült országrendeknek;³⁾ ez azonban maga után nyomot nem hagyott.

E vitairatoknak más hatása lett, mint a mire a vitatkozók számítottak. A szász papság 1557. január 13. tartott szebeni zsinatában Heblert superintendensévé választván, a tévtanok terjesztőit és sacramentariusokat kárhóztatta; ellenben a thordai június 1. országgyűlés a régi és új czeremoniák szerinti teljes hitszabadság elvét mondotta ki, s országos hitvitatkozás és zsinat tartását határozta meg a végre: „hogy azon kegyes és istenfélő papok, a nemesség közül választandó kitünő férfiakkal az igaz tudományról hitvitát tartsanak, s a vallásban levő egyenetlenséget és különbözést szüntessék meg.“ Ez a Kálvin szerinti urvacsorai nézetek irányában létezett ellenszenv kevesbülésének volt jele. A zsinat június 13. Kolozsváratt gyűlt össze, jelen volt Boldi Sebestyén, bélteki pap és az alsómagyarországi eklézsiák, Hebler Mátyás szebeni pap és a szász nemzet, *Dávid Ferencz, kolozsvári pap és az erdélyi magyar nemzet superintendense*, Heltai Gáspár a kolozsvári

¹⁾ *Archiv für Siebenb. Land.* Neue F. 1857. II. B. 249. 1.

²⁾ *Elleboron ad repurganda Phanaticor. quorund. Spirituum Capita.* . . . A. 1556. *Seivert-nél: Nachrichten von Siebenb. Gelehrten* sat. 146. 1.

³⁾ *Apologia pro Catholica Fide.* . . . A. 1557. kinyomatott Krakkóban 1559.

eklézsia örege [*Senior*] ¹⁾, Derecskey Mihály ugyan odavaló pap, Alesius Dénes fenesi pap és gyalui dékán, s 18 más előkelő pap és dékán, köztük Magyarországról kettő, a zsolnai és erdődi pap. ²⁾ Kálmáncsehi és a vele egy nézetben levők is különösen meghivattak, de ő betegsége miatt nem jelenhetvén meg, a tanaik védelmére fölkerült Szegedi Lajos egyedül vitába nem bocsátkozott, s így a zsinat: „azokra, kik Kálvin nézeteit vallották vagy ezután fogják vallani, kárhoztatását kimondotta, a hitzikkeket Luther tanai értelmében szövegezte, s *Krisztus szentségi tanáról az alsó-pannoniai és erdélyi mindkét nemzetbeli eklézsiák Egyetértése* [Consensus] czíme alatt jun. 13-ki kelettel 1557. közzé tette. ³⁾

A hitzikkeek előszava jellemzi az elkeseredett vitát. „Nem képesek szóval kifejezni a fájdalmat — így szólnak — a mi a közbenjáró Ur Jézus Krisztus és szentségek iránt támadt egyenetlenség és nézetkülönbség miatt sziveiket eltölti, főleg azért, mert látják, hogy e gonosz időben vettetett közjük a viszálykodás almája. Siratják sokak lelkiismerete ingadozását és naponta újabb botrányok keletkezését, s ha az egyház régi történeteiben hasonló példákat nem látnának, el kellene csüggedniök. De tudják, hogy Isten fia egyházuknak öre, s e vigasz fenntartja szintugy, mint Athanaziusnak az Arius-követők által az egyházra vitt nagy veszélyek idejében ez volt egyedüli vigasztalása: mint az óhajtottá, úgy ők is lélek szerint kívánják a hívek egyérzelmét s imáikban kérték s kérik az Urat, hogy e nagy roszt enyhítse, vagy egészen távoztassa el. Senki sem tagadhatja, hogy ők nem keresték a békét; mindig készek voltak arra, Krisztus imája értelmében: *Atyám! kérlek, hogy ők velem egyek legyenek, mint te Atyám! bennem és én benned, egyek vagyunk.* E szabályon kívül nem képzelik lehetségesnek az egyetértést; mert mindenkihez szól ama parancs: *A Fiu beszédét hallgassák s az ő világos és tiszta szavain nyugodjanak meg.*

Ezeket nem csak mint történetesen így levő dolgokat idézik; tudják, hogy az egyházban a szentségekről eleitől fogva különböző vélemények voltak. Ezek elsője volt: hogy nincs erejük és hathatóságuk. Ámde ha ez igaz, mi lesz akkor a kegyesség? a hit? a vallás? Másik ellenkező nézet azon nagy nevű férfiaké, kik a sacramentariusok felekezetével azt tanítják: hogy a szentségek a hit azon látható jegyei, melyek által az emberek egymástól megkülönböztetnek, sőt nem is csak ez, hanem ábrázolatai bizonyos cselekvényeknek... Ezek ellen harcolnak ők — így szólnak — alkotott hitvallásukban, állítva, hogy az ily nézetek a szentségek erejét valóban meggyöngítik. Szerintök azok nem csak jegyei és ábrázolatai bizonyos cselekvényeknek, hanem egyszersmind Isten ígéretei teljesedésének bizonyítékát jelképezik.

¹⁾ A *Senior* szó jelentett amaz időkben esperesi, gondnoki tisztet, az eklézsiák öregeit, mint választott presbytereket, vagy oly buzgó férfiakat, kik eklézsiákat alapítottak. Nem tudható, melyik értelemben alkalmaztatott itt Heltaira?

²⁾ *Egyháztört. Emlékek.* II. Dávid F. irod. eml. V. száma alatt.

A harmadik ellenkező nézet azoké, kik erősítik: hogy a szent szertartások Isten haragjának megengesztelő művei, általuk kiérdemelhető a bűnök bocsánata akkor is, ha az azokkal éléshez hit és más kegyes indulatok nem járulnak. Minthogy ezek Isten fiának jótéteményeit elhomályosítják, cselekedeteik értékét megcsökkentik: a zsinat tagjai hivatalukból folyólag, lelkiismeretök ösztönzéséből nyilvános hitvallásukat előadni szükségesnek látták, kijelentvén, hogy az a próféták és apostolok irásitól semmiben nem tér el.¹⁾ *Az urvacsorai szentséget* Isten különös ajándékának vallva, szükségesnek itélik arra, hogy az ember bűneitől megszabaduljon. Tanítják: „hogy e szent intézmény Isten parancsolatából létesült, s mint Krisztus útja és ajtaja a mennyországoknak: ugy az evangéliom hirdetése ez ajtónak kulcsa . . . A latin egyház ur asztalának nevezi, mert az Ur Jézus utolsó órájában tanítványjaival asztal mellett ülve szerezte, a görög egyház szent vendégségnek [*communio, synaxis*], hol Krisztus testét és vérét halála emlékezetére s szeretetéért hálaáldozatul veszik, ugy, mint ő rendelte. Urvacsorai tanaikat igazaknak s helyeseknek mondják; az ostyának arany és ezüst tartókba zárva persa fényüzéssel körül hordozása szerintök szükségfeletti, valamint a két szín alatti urvacsoravétel is; az átlényegülés [*transsubstantiatio*] valamint Berengar, Wicleff, Zwingli és más sacramentariusok tanai kárhozatosak és elvetendőek. Az urvacsorai szentséget tisztán, épen kell fenntartani, nem véve el attól s nem adva hozzá semmit. Az avval élésnél öt fődologra figyeljenek a hívek, hogy: a hitben megerősödjenek, Istent szivből imádják, neki hálákat adva, az evangéliom tanításait kövessék, a szeretetet gyakorolják, az egyház állandóságára törekedjenek, a feltámadást és örök életet higgyék. Legfőbb pedig Krisztus testének és vérének az urvacsorában valóságos jelenléte hívése és vallása . . . Ezek hitegységi tanaik rövidbe foglalva, ezeket tartják, tanítják s hirdetik most és jövőben, sőt nyilvános vita alá bocsátni is készek. Eddig sem mult rajtok, de ellenfeleik kerülték az egyház ítéletét . . .“ A *keresztség szentsége* tárgyában hitbeli egyességök ez: „Keresztségi tanaik eklézsiáikban helyesen adatnak elé s annak szent szertartása szentírásszerűleg gyakoroltatik. Ezt szükségesnek vallják az üdvességre, ugy, mint Krisztus rendelte; abban velünk Isten kegyelmét közli, annak bizonyságául, hogy a háromsághívők és üdvezülendők közé bevétettünk; csak egyszer kell végbevinni Krisztus meghagyása szerinti ünnepélyességgel: Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevében. A keresztség szövetségkötés Istennel, bűneink megbánása s üdvezülésünk végett. Nekik harczolniok kell — mondják — azok ellen, kik a kisdedeket nem tartják megkeresztelendőeknek, holott Krisztus mondja: *Hagyjátok én hozzám jöni őket . . .* Ez egyszerű, rövid, világos és egyértelműleg hozott hitvallása az alsó pannoniai eklézsiáknak és Erdélyben mindkét nemzetnek, kivéve azon keveseket, kik a sacramentariusok felekezetéhez tartoznak s a kiket ők Isten egyháza tagjainak el nem ismernek, hanem annak

¹⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irod. eml. IV. sz.

ítéleténél fogva kárhóztatják és velök egy vallást követő atyjokfiai közül kizárják s kizártnak tekintetni akarják . . .“¹⁾

Haner azt hagyta emlékezetben, hogy mivel a zsinat tagjai közt voltak az elfogadott hitcikkektől titkon eltérő nézetűek, azok megvizsgálás és ítélethezás végett Melanchtonhoz Wittembergbe küldettek.“²⁾ Ez évi sept. 26. Kolozsváratt az evangélikus papok és sacramentariusok közt ismét hitvita volt, s itt is újból kimondatott: *hogy az urvaországban a hívek Krisztus valóóságos testét és vérének veszik.*³⁾

E közben Stancaro másodszor is Erdélybe jött s elébb Szébenben vonult meg; de Jézus felőli ismeretes tanai meg nem engedett terjesztése miatt onnan csak hamar kénytelen volt eltávozni. Azután Kolozsvárra ment, hol 1557. deczember 31. az odavaló papokkal volt vitája, kik hitvallásukat így foglalták össze: *Hiszszük és valljuk, hogy Jezus Krisztus Isten egyszülött fia, igaz Isten és ember, az emberi nemzetnek nem csak emberi, nem is csak isteni, de emberi és egyszersmind isteni természet szerinti megváltója.* Stancaro evvel ellenkezőleg a következő vallást tette felőle: *Hiszi, hogy Jézus Krisztus nem csak isteni, nem is isteni és emberi, de csak emberi természet szerinti közbenjáró; ő a két természet egyesüléséről nem vitatkozik, csak egyszerűen azt kérdezi: az isteni természet közbenjárhat, kérhet, könyöröghet, elégtételt adhat-e sat?* A mindkét részről felhozott érvek alapján éles elvi vita fejlődött, melyben: „Dávid Ferencz az ügyet mindenek bámulatára oly hévvel s oly nagy tudományi készütséggel védte, hogy senki nem volt, a ki őt korát meghaladó elméleti és ékesen-szólási adományokkal megajándékozottnak ne mondotta volna.“⁴⁾ E hely Schesaeus ismeretes zsinati beszédén alapul, csak nincs indokolva: miért választatott védelmezőül Dávid F.? s mellőzve az: „hogy ő Stancaro ellen több könyvet irt és adott ki, melyek annak tekintélyét alá ásván, csaknem közmegevetés tárgyává tették.“⁵⁾ Haner szerint Stancaro most is zavarba hozatva, sokaktól kinevettelve, jónak látta a vész elől elvonulni, s Kolozsvárt méltatlankodólag elhagyva, előbb Kendi Ferencz pártfogása alá, azután Székely-Vásárhelyre menekült.⁶⁾ Melanchtonnak 1558. jan. 16. költ s Erdélybe érkezett levele a Luthert követő egyházak hitvallását hagyta helyben, s ez oly hatást gyakorolt az országgyűlésre is, hogy az márcz. 27. Thordán a hitszabadságot csak a régi vagy a r. kathol. és az új vagy Luther-hitvallásra korlátozván: „a vetélkedések s egymás boszantása kikerüléseért a sacramentariusok hitfelekezetének megtiltását és eltörlését határozta.“ A Luthert követő magyar és székely eklézsiák papjainak zsinata is oda hivatván össze május 1-re: az elnöki

¹⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek.* II. Dávid F. irod. eml. IV. sz.

²⁾ *Haner* . . . 229. l.

³⁾ *Deutsche Fundgruben d. Geschichte Siebenbürgens.* 1839. I. köt. 63. l. [*Ostermayer krónikája*].

⁴⁾ *Haner: Hist. Eccl.* . . . 230—131. ll.

⁵⁾ *Protocoll. Actor. Publicor.* Volum. Alterum sat. dr. *Teutsch D. György* superint. idézett jegyzetei 353—354. ll.

⁶⁾ *Haner Hist. Eccl.* . . . 230—231. ll.

tisztet Dávid F. superint. vitte, tárgyul az urvacsorai és keresztségi hitczikkek s Melancton levele kihirdetése volt kitüzve. Hosszas, szenvedélyes viták után most is a közelebbi zsinat végzéseiben lön a megállapodás Melancton véleménye s a wittenbergi hitvallás általa megküldött urvacsorai pontja értelmében. A levél békitő szellemü volt, nyomatékosan hangsúlyozta a fő elveket, de a nem lényegesekben engedékenységet s a további meghasonlás kerülését ajánlotta. Dávid F. a zsinat tárgyalásait még azon évben kiadta, hozzá előszót irt, melyet a hittani és műveltség-történeti főbb határozatokkal együtt közlök azért, mert ezek a magyar egyháztörténeti irodalomban eddig csaknem teljesen ismeretlenek.

„Istentől — így szól a hitbuzgó püspök előszavában — az irgalom atyjától a lélek üdvét és minden jónak gyarapodását kérem Krisztusban egybegyült minden atyámfianak! *Boldog a nép, mely tudja dicsőíteni Istenét* — ugymond a zsoltáriró — a miben élénk adja az egyház formáját és az isteni tiszteletet, melynek abban tündökölni kell. S minthogy a polgári társaság csak úgy boldog, ha nevét megéri: így az egyházban is, a ki tanít és a kik tanulnak, csak akkor van valódi életök, midőn nevelőknek tekintélye van s annak életet adni birnak. Az egyház a Szentlélek által megszentelve, Isten különös jótéteményéből, az Ige és szentségek által megronthatlanul igazgattatik, egybegyűjtve a végre, hogy Istent tisztelje és imádja, részese levén a tőle megígért jóknak. Csak az ily gyülekezet kedves előtte, nem az, hol kegyesség nélküli emberek külső jókban találják boldogságukat s azokkal az Ur nevének sértésére élnek vissza. De azért fennáll az egyház s Istennek gondja van rá. Mint a családos gazda elé híván csibéit és galambjait, eléjük teszi az eledelt, melyet a falánk és ragadozó varjak s hollók előlük elragadoznak önvesztőkre: a kegyesség nélküli emberekkel is ez történik, mert az egyház a zsoltáriró szerint, nem a világi hatalomban és gazdagságban áll; hanem a benső boldogságban s azon szellemi jókban, a miket neki Krisztus vére szerzett meg . . . E gyűlés azért van egybehiva, hogy ezekről közölünk mindenki felvilágosítván: helyét megállja.“¹⁾

A zsinat, hitvallásában: „nagy jótéteménynek mondja a keresztenyre nézve, ha Istenről és a szentségekről tiszta tudományt vall, tanul s életét a szerint rendezi, mert a vallás elvei lassan gyökereznek meg, gyakran hallva, olvasva s életbe átvive, a mi főleg a papoktól függ, mert róluk mondatik: *a pap ajkai megőrzik a tudományt és a nép a törvényt az ő szájából tanulja*; meghatározta: hogy a papok az ó és új szövetségi írásokat olvassák s ismerjék, nem szívök érzelmeit, de a törvényt, a próféták és apostalok írásait követvén. Szomorú — így szólnak — az egyház arcza, s a zsinat fájlalva értette meg, hogy sok papnak bibliája sines; hogy tehát a sötétség még inkább el ne borítsa azt, az esperesek tartsanak köreikben szigorú vizsgálatot s a kiknek nines, hivatalukból mozdítsák el . . . E bajok oka a fényűzés és mér-

¹⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irod. emlékei V. sz.

tékletlenkedés. Egyébre van pénz, de a mi a hivatalhoz szükséges, arra nincs. De ez tovább el nem nézhető, mert a symbolumoktól és apostoli credotól elállani nem szabad . . . A hitczikkeket illetőleg vallják: hogy az egy igaz Isten személyében három, a ki magát az Igében jelentette ki, igéreteket tett, csodákat mivelt, magával egy állatu Fiát öröktől fogva szülte, de a ki az atyáknak tett ígéret szerint bizonyos időben jött el az égből, hogy emberi természetet vegyen magára, áldozat lett érettünk, megigazulásunk és üdvünk; közbenjáró Istennél s imánkat hozzá juttatja; isteni természete szerint az Atyával egyenlő, emberiségére nézve kisebb, mindkét természet tulajdonságaival összevegyülés nélkül bir; de a két természet tulajdonságát nem kutatják szerfelett, nehogy azok személyi egysége [*hypostatica unio*] valamely kizárás által felbomoljék . . . Vallják: hogy Isten fia az urvacsorában benne van nem csak isteni ereje, de teste és vére által . . . A ki ezekkel ellenkezőt tanít, azt egyházuk elveszett tagjának tartják, s ha meg nem tér, maguk közül kizárják, tanait kárhoztatva sat. Melanchton irását az Isten igazságával egyezőnek tartják, mert az egész isteni természetről szól, nem csak az egyikről, mint teszik az urvacsora ellenségei, annak állatát tartalmától megfosztva . . . A szobrok, képek nem imádása eklézsiáikban már megvan. A továbbiakat az időre kell bizni; ha önként eltávolítják, jó, de zavargást idézni elé miatta nem kell . . . A keresztségnél a keresztatyák megtartását, a megkeresztelendők vallástételét és a bűneikről lemondást szükségesnek itélik, de azért a csecsemőket sem zárják el attól, bárha erre nem képesek is. A magán gyónást, bűnbocsánatot, a közönbös dolgokat [*adiaphora*], arák és gyermekágyas asszonyok templomba vitetését egyházfegyelmi tekinteteből megtartani, a hét második, negyedik, hatodik napjain Isten házában nyilvánosan imádkozni s abban a felsőbbséget megemlítani szükségesnek, de azt, hogy — mint a szakadárok teszik — minden paraszt közönségbeli a gyülekezetből prédikálni elé álljon, esztelenségnek tartják; a papok isteni tisztelet tartásakor öltözzenek fejez lenruhába, ezt kívánja a köz illem . . . A zsinat közvetlenül értesült arról, hogy kevesen lévén a papok, némelyik lóra ülve jár be több eklézsiát s pénzért mindenütt isteni szolgálatot tart. De mivel egy ember 3—4 eklézsia gondját nem viselheti, a zsinat ezt szigoruan megtiltván, azt határozta, hogy az eddig papot tartani képes eklézsiákban a papi jövedelmeket senki elvenni ne merészelje, magához semmi ürügy alatt ne ragadja, hanem a magáéval elégedjék meg. A fiók egyházakra ez nem terjed ki. A részegséget, mértékletlenséget a papoknak megtiltotta s felhívta őket, hogy az éjji korcsmai tivornyáktól, tisztesség nélküli társaságokba vegyülestől, borárulástól s hozzájuk nem illő foglalkozásoktól óvakodjanak, követve Krisztus ama tanítását: *A rút nyereségnek kívánói ne legyetek*. A kik ezek ellen tesznek, hivatalukból mozdítassanak el. Az eklézsiák és iskolák javainak gondos felügyeletét meghatározták. Egy pap is ezen javak számba vétele előtt a püspök és esperes tudta nélkül eklézsiájába be ne menjen. A különben cselekvők hivatalukat veszítsék. A pap és iskolatanító közt legyen kölcsönös

szerepet: az első ne vonja meg utóbbtól a kitelhetőkben az élelmet és ruházatot s a szeretet egyéb cselekedeteit; az utolsó amattól az engedelmességet és hív kötelességteljesítést. Ha az emberek — így végzi határozatait a zsinat — kötelességeiket teljesítenék, nem lenne szükség törvényre és hitczikkekre . . .“

Melanchton levelében hangsúlyozva van: „hogy a kik az urvacsorában részesülnek, bűnbánóknak kell lenni, megtérésre készeknek; midőn szívökben Isten fiának halála és feltámadása a hit tüzét fölgyújtotta, annak jótéteményeire megemlékezni, a hitben megerősödést keresni; mert az bizonyágtétel arról, hogy a vele élő is részese e jótéteményeknek, tagja az egyháznak s az Ur benne van és vele“. ¹⁾

E zsinati közviták is a Luthert követők győzelmével végződtek. Haner azt írja: „Dávid F. Kálmáncsehit mindenek jelenlétében nem csak a dialectika és vitatkozás finom mesterfogásával, de a szentírás tiszta szavaival oly kényszerű helyzetbe hozta, hogy menekülni nem tudott, hanem zavarba jövén, a vita helyéről fölháborodott indulattal eltávozott.“ ²⁾ A vitának rá nézve ezen kedvezőtlen kimenetelét Scheaeus avval indokolja: „hogy ő felsőbb tudományi és nyelvi ismerettel nem birt.“ ³⁾ Való, hogy tőle semmi vitairat fen nem maradt; de nem hihető, hogy kellő tudomány nélkül, csak szónoklata külső ereje által Erdély magyar és székely népét e viták előtt és alatt oly rövid időn Kálvin hitére téríthette volna, főleg miután tény az, hogy a magas értelmiségű nemesség is ennek sorában volt.

Dávid Ferencz vitatkozási ügyessége s a papság conservatív iránya az ágostai hitvallás addigi jogában és előnyeiben megerősítését eredményezte ugyan; de a Kálvin hitnézetűek támadó vitáinak is meg volt azon sikere, hogy a jun. 5-ki országgyűlés rájuk nézve az előbbinél enyhébb törvényt hozott. „A vallás ügyéről — így szól az — ő felségének tetszése az, a mi a közelebbi országgyűlésen határozott, t. i. kinek-kinek szabadság adatik a régi vallást régi szertartásaival és formáival vagy a Luther vallását követni, a wittenbergi eklézsia tanítása szerint, új felekezetnek behozása kerülését pedig szükségesnek tartják főleg a zendülések forrása és magva eltávolítása tekintetéből.“ E körülmény joggal tekinthető a közvéleménynek a Kálvin hitnézetek iránti nagymérvű szelidülése jeleül . . . Stancaro kísérlete most is siker nélkül maradt. Őt újabbi legyőzetése a vele ellenkező hitnézetű Hebler, Dávid F. és Heltai iránt annyira felbőszítette, hogy saját elitelt tanai érdekében 1558. febr. 5. Székely-Vásárhelyről a királynéhoz és Erdély három alkotmányrészes nemzete kk-hoz és rr-hez egy szitkozódással teljes levelet irt, melyben azokat: „mint a reformatio ellenségeit és olyakat állítván elő, a kik Jézus Krisztusnak, Isten fiának az Atyával és Szentlélekkel együtt hadat izentek, őket az igaz tudomány megrontóinak, hamis prófétáknak, örült ábrándozók-

¹⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irod. eml. V. sz.

²⁾ *Haner. Hist. Ecel.* 223. 1.

³⁾ *Protocoll. Actor. Publicor.* 353—54. II.

nak mondotta s felkérte a királynét és főrendeket, hogy tovább a reformatio ügyét boszumatlanul ne hagyják. A királyoknak és fejedelmeknek tiszte, sőt az egész emberi nemnek parancsa van Istentől — ugymond — hogy a mennyei tiszta tudományt fogadják el, ama szent-irási intő szóra figyelve: *Halljad Izrael a te Uradat és Istenedet!* és: *Keressétek Isten országát és igazságát!* Ezekben tisztán ki van fejezve Isten akaratja, s ő kéri, kényszeríti a királynét és ország rendeit, hogy amaz átkozottakat követőikkel együtt fegyver tekintélyével is kényszeritse zsinati ítélet elé menni, hogy eretnekségök bebizonyítván, jogszerű büntetésöket elvegyék, akár az isteni jog értelmében, mely az eretnekeket javaikkal együtt megégettetni parancsolja, akár egyházjogilag, mely azt rendeli, hogy azok személyei a tűznek, javaik a fiskusnak adassanak, sőt ezt követeli a polgári jog is.¹⁾

Stancaro e káromló beszéde s rágalmazásai mindenik nemzet és hitfelekezet ellen intézett támadásnak vétetvén: közös védelem végetti egyesülésre bírta őket. A kolozsvári eklézsia lelkészei tehát az Isten igéjét helyesen hirdető összes erdélyi egyházak nevében és akaratából „Védirat“-ot [*Apologia*] irtak, melyben elébb a megelőző években Stancaroval folytatott vitáik folyamát összevontan előadták; azután erős okokkal, megczáfolhatlanul mutatták meg, hogy megtámadott egyházaik tana nem költött és eretnek, de igaz tan, megegyező a szent atyák és apostolok irásival; azután röviden s szerényen rágalmaira feleltek, kimutatva, hogy az általa felhozott vádak őt terhelik, ő az eretnek és tévelygő; végre gyalázkodásaira is néhány visszaútasító megjegyzést tettek, s ez által őt annyira megbélyegezték, — jegyzi meg Haner — hogy Erdélyben többé sehol be nem fogadtatván, kénytelen volt az országot elhagyni s menedéket Lengyelországban keresni.²⁾

Stancaronak kölföldi tudósok ellen irt nagy számú műve ismeretes; erdélyi írásai s az elleniratok ellenben, és azok között az imént említett is eltűnt irodalmunkból. Ki annak szerzője? nincs tudva, az akkori theologiai irodalmi viszonyok, előkelő állása az egyházban, melyet Stancaro ellenében 1555. is védelmezett s Schesaeus iménti állítása, Dávid F. művének gyanítatják, a mi az ágostai hitvallásuaknak tett utolsó szolgálata volt. Mindaz, a mi ezután következett: a szász és magyar eklézsiáknak az urvacsora kérdésében meghasonlása, Dávid F-nek a különböző felfogások egyeztetésére irányult levelezései, vitái és zsinati működése, az országgyűlési küldöttségek békekisérletei sat. átmeneti küzdelmek, kényszerű sodortatás egy más álláspontra — ez a folyvást nagyobb erővel nyilatkozó *Kálvinismus*. . . .

Mint a nap megtört sugarai szivárvány színre festik a felleget: úgy vont derűt Dávid Ferencz komoly foglalkozások közt folyó életére ez évben vizkeresztnap után két nappal a szép Barát Katával kötött házassága. Kolozsvár birája lánya s a kedvelt népszónok és hirneves

¹⁾ *Sigler, Michael* . . . *Adparatus ad Histor. Hung. Decas I. Monum. II.* 81. l. *Haner* . . . 245—46. II. *Miles* . . . *Würgengel* . . . 1670. 69. l.

²⁾ Ugyanott.

püspök frigye köz öröm tárgya volt a polgárság előtt, mely a boldogság ez ünnepét emlékekkel tisztelte meg. A czéhok is hozzájárultak annak fényéhez. Az asztalos czéh fekete ebenum fa pohár székebe metszett virágokban örökitette a menyegző napját. Az ötvösök szkofumos derék-övet, az aranymivesek nyolz piseta súlyu ezüst kanalat, két arany forintot s huszonöt denárt adtak ajándokul a viruló szépségü arának . . . ¹⁾ Három gyerek lön e frigy záloga, melyet másfél évtized után Dávid F. ellenségeinek cselszövénye mégis megkeseríteni birt: Sommer János korán elhunyt hitvese, Trauzner Lukácsné, Kata, ki atyja elítéltetése előtti betegségében egyedüli ápolója volt és Ferencz nevü nagy tehetségü fia, ki 6—7 évig utazott és tanult külföldön felsőbb iskolákban és egyetemeken, s a ki atyja halála után a sajtó terén annak egyik védője volt. Élő gyerekei 1579. 20—22 évesek lehettek s születésök 1557—59-re esik. Sajnos, hogy fia neveltetéséről keveset, egyik lányának nevéről sem találtam följegyzést. A mit róluk egy pár fenmaradt irodalmi emlék nyomán tudok, későbbi időkre tartozván, ott fogom megemlíteni . . . Elkomorító érzés sok akadálylyal egybekötött életirati munkásságom nem öröm nélküli folyamában! Lépten-nyomon újabb meg nem világítható árnyak a nagyemlékü férfi így is vonzó életképén!

V.

(1558—1560.) Dávid Ferencz az urvaesora-kérdésben Kálvin nézetei felé hajlik. A nézetkülönbség két hitfelekezetre oszlatja az országot. Ennek következményei. Dávid F. és Melius P. egy úton. A Luther tanaihoz mereven ragaszkodó szebeni vallással szemben létrejő a Kálvin szerénti vagy kolozsvári vallás. Kálvin urvaesorai tana, mint a reformatio és mai civilisationk egyik sarkelve.

Dávid F. külső győzelmei benne is új meggyőződéseket keltettek, melyek nyilvánulására az alkalmat az eszmék növekedő áramlata nem sokára meghozta. Hermann az ő nézetei változását a szertelen újításvágy és dicsszomj forrásából származtatja, annyira kedve telvén neki — úgy mond — a szinpadias vitákban, hogy soha pihenni, vagy mást maga mellett és előtt türni ne tudjon. ²⁾ Haner anyagi előnyök, népszerűségkeresés s tekintélyének féltése indokaiból magyarázza ezt. „A Kálvin nézeteit valló főemberek — ugymond — hitöknek a magyarok és székelyek közt gyors terjedése által fölbuzdulva, hogy annak még nagyobb lendületet adjanak, Dávid F.-nek a legfőbb egyházi tisztet ígérték meg, fölkérve, hogy Meliussal a reformationnak ily irányban kivitelére fogjon kezet. Bele is egyezett, titokban tartást kötve ki; mert a szászoknak iránta való jó véleményét ismervén, remélte, hogy

¹⁾ Az illető czéhok eredeti jegyzőkönyveiből. Az aranymivesekét szószerint ide jegyzem azért, mert abban a menyegző napja is meg van határozva. Ad nuptias filiae D. Stephani Barát dedimus Cochlearia argentea pisetar. 8. flor. 3. denar. 25. feria secunda proxima post festum Epiphaniarum A. 1557.

²⁾ Schesaeus, zsinati beszéde után.